

TERE VADÉN

Valistuksesta on moneksi

Slavoj Žižek, *Politiikkaa, idiootti! Vastakkainasetteluja Žižekin kanssa.*

Toim. Hanna Kuusela & Kimmo Jylhä. Into, Helsinki 2009. 160 s.

Slavoj Žižek, *Pehmeä vallankumous: psykoanalyysi, taide, politiikka.*

Suom. Janne Porttikivi & Elia Lennes. Gaudeamus, Helsinki 2009. 400 s.

Slovenian supertähden Slavoj Žižekin tapa kirjoittaa, kenties myös tapa ajatella, on polveileva ja assosiativinen. Glyn Dalyn haastattelussa Žižek kertoo, että tyyli on tietoinen valinta, osittain vastauksena ja reaktiona oppimestari Heideggerin äänilajiin, joka on aina kohotettu ja sisäsiisti¹. Heideggerin pateettisen tyylin vaara on Žižekin mukaan kuvitelma, että kirjoituksessa on ”itse asia” läsnä, ilman tekstuaalista välimatkaa. Niinpä Žižek kertoo haluavansa käyttää teoreettisen keskustelun lomassa mitä vulgaarempia esimerkkejä, ei yksinkertaistaakseen tai havainnollistaakseen, vaan estääkseen tekstin muuttumista filosofisen palvonnan esineeksi.

Esimerkeillä on myös hegeliäinen tehtävä. Esimerkki aina dialektisesti ylittää tai kumoaa idean tai ajatuksen, josta se on esimerkki. Esimerkissä on jotakin muuta tai

enemmän kuin ideassa, jotakin, joka vetää mattoa idean jalkojen alta. Näin teorian ja esimerkkien vuorottelusta tulee itse itseään vauhtiin piiskaava kierre, jota lukijaparka seuraa vuoroin riemastuneena, vuoroin tuskastuneena. Žižekin isot ja huolitellut teoksetkin, kuten *In Defense of Lost Causes* (2009) tai *The Parallax View* (2009), ovat kaikesta käsityötaidostaan huolimatta myös vaikeaselkoisia ja vaikeasti seurattavia. Karl Löwith tokaisi aikoinaan Heideggerin poliittisista puheista, että niitä kuunneltuaan ei tiennyt pitäisikö ryhtyä lukemaan esisokraatikkoja vai liittyä *Sturmabteilung*in. Saman vaikutuksen Žižek tavoittaa omilla päinvastaisilla tyylikeinoillaan.

Kahden uuden suomennosvalikoiman toimittajat ovat käyttäneet Žižekin tarjoamaa tilaisuutta hyväkseen kokoamalla teoksensa

eri lähteistä poimituista teksteistä. Janne Porttikivi on kääntänyt ja toimittanut yhteen perinteisemmin yhtenäisiä artikkeleita tai kirjojen lukuja, kun taas Hanna Kuusela ja Kimmo Jylhä ovat leikanneet ja liimanneet lyhyempiä, muutaman kappaleen tai muutaman sivun mittaisia katkelmia artikkelien ja kirjojen keskeltä. Molemmat yhdistelmät toimivat omassa tehtävässään hyvin, eivät ainakaan merkittävästi huonommin kuin muut Žižek-kokoelmat, olivat ne sitten toimitettuja tai kirjoittajan itsensä laatimia.

Žižekin pätkiminen ja uudelleenjärjesteleminen on sallittua ellei suorastaan toivottavaa. Niinhän hän tekee itsekin, kierrättäen samoja juttuja ja argumentteja artikkelista ja kirjasta toiseen. Myös käsitteellisellä tasolla Žižek usein viittailee hyväksyvästi Gilles Deleuzen esittelemään

tapaan hyväksikäyttää klassikkoja äpärälapsen isinä tai eminä. Samalla pätkijät saavat melko vapaat kädet, koska Žižekin saa valikoimalla sanomaan A yhtä hyvin kuin ei-A. Valinnan vapaus ulottuu pieniin tyylillisiin yksityiskohtiin asti. Tämäkin lienee edelleen ok, koska herra itse on julkisuudessa jonkinlainen kameleontti. Toisinaan hän varsinkin omiensa parissa pelleilee railakkaan vastuuttomana provokaattorina, joka ei välitä hyvistä tavoista eikä hyvästä mausta, ja ilakoitsee poikamaisista käytännön piloista, toisinaan taas esimerkiksi BBC:n tai Al Jazeeraan haastatteluisissa esiintyy suhteellisen korrektina kommentaattorina, joka sanoo kiitos silloin kun kuuluu, ja pitää suurimman osan aikaa jopa näppinsä irti t-paidastaan ja nenästään.

Isoja harppauksia yli korkeiden kynnysten

Pehmeän vallankumouksen alaotsikko on ”Psykoanalyysi, taide, politiikka” ja sisällysluettelossa se on jaettu kolmeen pääosiin nimillä ”Teoria”, ”Elokuva” ja ”Politiikka”. Pitäisikö tästä päätellä, että teoria on psykoanalyysia ja taide elokuvaa? Joka tapauksessa otsikoinnin mukaisesti teoria-osio käsittelee pääosin Lacania ja Freudia, ei niinkään esimerkiksi Hegeliä, Marxia tai Schellingiä. Elokuva-osassa elokuvan (laajoina esimerkkeinä *Matrix* ja *Vertigo*) lisäksi puhutaan melko pitkään virtuaalitodellisuuden ja kyberavaruuden teemoista, erityisesti esseessä ”Mitä psykoanalyysi voi kertoa kyberava-

ruudesta?” Kolmas osio pysyttelee rauhallisimmin annetuissa aisoissa, ja siinä Žižek käy läpi Itä-Euroopan entisten sosialistimaiden nykytilanetta, ihmisoikeuksia ja väkivaltaa, Irakia, Yhdysvaltoja ja Eurooppaa. Liekö sitten osoitus ajan rytmistä, että viimeisen esseen Irak-pohdinnat ovat kaikesta rohkeasta suoraselkäisydestään huolimatta hieman vanhahtavan kuuloisia, onhan nyt jo Obama vapaan maailman ruorissa ja Euroopalla muuta mietittävää kuin osallistuminen Yhdysvaltain terrorismin vastaisiin sotaretkiin.

Kokoelma alkaa korkealla kynnyksellä. Ensimmäinen essee ”Nautinnon aluskasvillisuus” koskee Lacanin teorian eri vaiheiden eroja, joista Žižekillä on oma tulkintansa, erityisesti perustuen Lacanin vuosien 1959–1960 ”Psykoanalyysin etiikka”-seminariin. Vaikka essee muiden tapaan on rikkaasti kirjallisuuden ja elokuvan esimerkeillä ryyditetty, on lukijalla täysi työ saada selville, mistä oikein on kysymys. Žižekille keskustelu Lacanin oikeasta tulkinasta ei tietenkään pyöri skolaarisen tarkkuuden tai Lacanin aitojen intentioiden tavoittelemisen ympärillä. Pikemmin hän hakee poikkeavia tulkintoja, joiden avulla pääsee sanomaan jotakin uutta ja odottamatonta. Lacania ei käytetä niinkään selittäjänä, hankalien ja eksoottisten asioiden tutuksi tekijänä, kuin hedelemällisten näkökulmien avaajana, joka päästää Žižekin itsensä irti ideologiakritiikin ja juonellisten anekdoottien maailmaan.

Kaikesta mahdollisesta eksentrisyydestään huolimatta Žižek on

myös opettaja, jolle kognitiivinen dissonanssi on pedagoginen väline. Žižek vaihtelevasti kehittelee, polemisoi, hyökkää, puolustaa, pohtii, argumentoi, provosoi, mutta kaiken aikaa hän opettaa ja houkuttelee hankaliin harppauksiin. *Pehmeän vallankumouksen* essee on hyvin valittu tätä tarkoitusta varten, ja suomennokset toimivat ongelmitta. Esipuheessaan Porttikivi toteaa näkevänsä Žižekin ensisijaisesti valistuksen perinnön jatkajana, jonka tavoitteena on pelastaa emansipatorinen politiikka. Subjekti, järki, universaalisuus ovat kaikki Žižekin mukaan valistuksen turhaan hunningolle jätettyjä aarteita. Näitä ei voi kuitenkaan enää millään tavalla tuputtaa saati takoa ihmisten päihin. On oltava paljon ovelampi, yhtä aikaa paljon hienostuneempi ja paljon läpinäkyvämpi.

Kokoelman toisessa esseessä, ”Kant ja (vastaan) Sade”, panokset vain kovenevat. Kyse on koko Kantin kopernikaanisen kumouksen jälkeisen modernin maailman etiikasta. Adornon ja Horkheimerin sekä Lacanin jalanjäljissä Žižek seuraa väitettä, jonka mukaan markiisi de Sade on totuus kantilaisesta yksilöstä, joka käyttää järkeään ilman toisten johdatusta. Näin siksi, että Kantille eettinen velvollisuus on järjen ”tyhjä” määräys, jolle ei oikeastaan voida antaa nimenomaista sisältöä ilman, että samalla mukana salakuljetetaan joitakin ”patologisia” ennakkoluuloja. Žižekin mukaan Adornolle ja Horkheimerille ”tyhjä” järki on itse asiassa porvarillinen yliminä, joka salakuljettaa oman pikkumaisen

nautinnonvastaisuutensa etiikkaan. Tätä vastoin Lacanille moraalilain käskijä on ”puhdas” halu, joka ei perustu mihinkään eikä seuraa vieraita johdatuksia. Puhdas ei-patologinen halu on Žižekin mukaan juuri myöhemmän Lacanin vähänymmärretty oivallus. Näin ollen Sade on Adornolle ja Horkheimerille oikeinymmärretty totuus Kantista: totalitaarinen yliminä. Lacanille Sade puolestaan on eräs kantilainen perversio, jossa kategorinen velvollisuus tulkitaan velvollisuudeksi ottaa selville, mikä velvollisuuden sisältö on. Näin velvollisuudesta tulee tekosyy: ”Tottelin vain velvollisuutta/käskyjä.” (47) Tämä on perversio, koska Žižekin mukaan Kantin (kuten Lacanin) tavoitteena oli nimenomaan tehdä mahdottomaksi vastuun siirtäminen toisaalle tai toiselle.

Kehittelyllä on selvä tavoite. Žižekin – ja hänen sankariensa Kantin ja Lacanin – täytyy jotenkin pystyä välttämään syytökset sekä totalitarismista että kantilaisen universaalien etiikan ”tyhjyydestä”. Ratkaisu on näppärä, joskaan ei läheskään niin omaperäinen tai ällistyttävä kuin Žižekiltä voisi olettaa. Eettisyys tarkoittaa juuri jokaiselle subjektille lankeavaa tehtävää muuttaa abstrakti moraalilaki konkreettiseksi teoksi. Tätä on olla äärellinen subjekti: tuottaa tai keksiä yleinen ulottuvuus erityisessä. Hiukan ylinäppärää tässä kaikessa on, kuinka äärellinen subjekti ja universaali eettinen velvollisuus toimivat toistensa *deus ex machinoina* tai Münchhauseneina pelastaen vuorotellen toinen toisensa valistuskritiikin suosta. Joka

tapauksessa Žižek on varhaisempia valistusveljiään hienovaraisempi: universaalista etiikkaa ei ole, ellei sitä (yksilösubjekteina) tehdä.

Tässä ovat juuret Žižekin ei- tai jopa anti-postmodernismiin. Kaikki *ei* käy. Mikä sitten on käypää käymistä? Mielenkiintoisella tavalla Žižekiltä on helpompi löytää suoria sanoja epistemologiasta ja metafysiikasta kuin etiikasta ja politiikasta, tai tarkemmin sanoen helpompi löytää epistemologisen kuin eettisen (ja metafysisen kuin poliittisen) käypyyden perusteluja. Epistemologiassa ja metafysiikassa Žižek on materialisti, jolle täydellinen tieto tai kosminen kokonaisuus on mahdottomuus, koska vain tietävän subjektin aiheuttama särö tiedossa tai todellisuudessa tekee ne ylipäättään mahdollisiksi. Sen sijaan on vaikeampi löytää perusteluja Žižekin poliittisille näkemyksille, jollei niiden ajatella olevan itsestään selviä valistuksellisia ihanteita kuten tasa-arvo ja oikeudenmukaisuus.

Žižekin teoreettinen rakennelma on koherentti ja kaunis samalla tavalla kuin Kantin alkuperäisenkin. Se herättää kunnioituksen ihmisen arvokkuutta ja vapautta kohtaan. Samalla se perii osan valistuksen ongelmista. On vaikea nähdä, miksi Žižekin vaatima universaalisuus ei olisi tyhjää tai vaihtoehtoisesti äärellinen subjektius patologista. Hän edellyttää, että on olemassa ”oikosulku”, ”konkreettinen universaali”, kuten Jacques Rancièrelta lainattu käsitys *demoksesta* ”kansan ulossuljettuna osana, joka väittää edustavansa suoraan koko kansaa.” Hyvä

näin, mutta missä on evidenssi? Karusti katsottuna žižekiläiset tapahtumat tai oikosulut eivät näytä lisääntyvästi luonnehtivan fukuyamalaisuuden jälkeistä uudelleenkäynnistynyttä historiaa.

Tislattua tykitystä

Jos *Pehmeässä vallankumouksessa* esiintyy valistaja-Žižek, *Politiikkaa, idiootti!* -kokoelmassa on nimen mukaisesti äänessä revittelevä kommunisti-Žižek. Puolentoistasadun sivun pamfletti sisältää 23 otetta lähes yhtä monesta eri tekstistä sekä pitkäkhön, 45-sivuisen haastattelun. Lyhimmillään käännöspätkät ovat sivun parin mittaisia. Ne on jaettu kolmeen osioon, ”Kapitalismi on täällä jäädäkseen”, ”Vain vasemmisto voi meidät pelastaa” ja ”Mitä vasemmiston pitäisi tehdä?”

Motoksi lainattu kohta teoksesta *In Defence of Lost Causes* lupaa ”messiaanista taistelua yleisestä vapautuksesta”. Kovin pahasti lupaus ei petä. Toimittajat Jylhämö ja Kuusela ovat onnistuneet tislamaan esiin Žižekin politiikkaa poistamalla sen ympäriltä teorian ja populaarikulttuurin – vaikka eihän niitä kokonaan toisistaan irti saa. Silti pelkistys toimii yllättävän hyvin. Maisema selkeytyy ja yksinkertaistuu. Ehkä kyse on yksinkertaisesti myös lukijan tehtävän helpottumisesta, kun tiettyyn asiaan – tässä tapauksessa politiikkaan – liittyviä huomioita ei tarvitse kaivaa ilmoille valtavasta tekstivuoresta eikä koettaa muistella, mitä kaikkea samankaltaiselta kuulostavaa mutta ehkä sittenkin vastakkaista Žižek tuli

sanoneeksi juuri hetki sitten... Joka tapauksessa ”silppu-Žižek” toimii, kuulostaa itseltään ja saa pointit sanotuksi.

Žižek haluaa politiikkansa pohjaksi kiinnittää huomion kapitalistisen järjestelmän perustana tehtävään objektiiviseen väkivaltaan – eriarvoisuuteen, ulossulkemiseen, sotiin ja niin edelleen. Tämä väkivallan ”nollataso”, joka ylläpitää elämänmuotoamme, jää huomaamatta, jos ällistellään vain ”subjektiivista” väkivaltaa, jolla on tietty tekijä: tuo rikollinen, murhaaja, kiduttaja ja niin edelleen. Žižekin ideologiakritiikki ja pedagogisuus tyyppisesti ohjaavat näkemään objektiivisen subjektiivisen sijaan.

Vasemmisto tarkoittaa Žižekille nimenomaan objektiivisen väkivallan ottamista vakavasti aina siihen asti, että liberaali, parlamentaarinen demokratia hylätään, koska se ei edes periaatteessa voi kumota kapitalismia. Vasemmisto ”kolmantena tienä” tai hyvinvointivaltiota puolustavana sosiaalidemokratiana edustaa hänelle vasemmiston alennustilaa, ”ihmiskasvoisen kapitalismin” luominen reformein ei vasemmistoa lainkaan. Itse asiassahan niin kolmannen tien blairilaiset kuin Kiinan kommunistitkin loivat kapitalistiselle kasvulle jopa oikeistohallituksia paremmat olosuhteet.

Mitä vasemmiston sitten pitäisi tehdä, muuta kuin aidosti uudelleen-

syntyä? Myös politiikassaan Žižek kannattaa vanhoja ei-postmoderneja arvoja, kuten valtiovaltaa ja vallankumousta. Hän ei näe vakuuttavaa vaihtoehtoa moninaisissa valtioiden ja kapitalistisen järjestelmän ulkopuolella toimimisen muodoissa à la Hardt & Negri tai John Holloway, eikä latinalaisamerikkalaisessa populismissa. Vain kurinalainen ja johdonmukainen valtaa tavoitteleva joukkotoiminta kelpaa. Tarvitaan ”kollektiivisia päätöksiä” (76). Vallankumouksen teoriaan Žižek kuitenkin lisää ei-historiallisen ja ei-deterministisen huomautuksen, jonka mukaan vallankumoukselle ei ole oikeaa, kypsää hetkeä, vaan Leniniä seuraten kukin hetki, vaikka kuinka toivoton, tarjoaa ainutlaatuiset edellytykset vallankumoukselle. Hänen vallankumouksensa on voluntaristinen, tahdon ja halun asia.

Kollektiivisten päätösten on Žižekin mukaan nouseva ajankohdaisista vastakkainasetteluista, joita kapitalismin on mahdoton ratkaista. Hän näkee neljä tällaista vastakkainasettelua: ekokatastrofi, biogenetiikka, uudet yhteiskunnallisen ulossulkemisen muodot ja yksityisomaisuuden soveltumattomuus ai-neettoman tuotannon järjestämiseen. Kaikki neljä liittyvät yksityisomistukseen: ”ei ole olemassa mitään yksityisempää kuin valtiollinen yhteisö, joka näkee ulkopuoliset uhkana ja huolehtii siitä, miten pitää heidät

asianmukaisen etäällä” (82). Niin, lieneekö vielä sellaisia ”valtiollisia yhteisöjä”, jotka eivät olisi tällä tavoin yksityistettyjä? Ei ainakaan siellä, missä omaisuutta on kertyneenä.

Pamfletin päättävä haastattelu on pirteä lisä, vaikka Žižekin haastatteluista ei, luoja paratkoon, ole maailmalla puutetta. Erityisen hyvin se toimii politiikkapalojen kumppanina, koska Jylhämo ja Kuusela pääsevät viskaamaan muuttaman tarkentavan kysymyksen Žižekin puhetulvan väliin. Hän korostaa finanssikriisin merkitystä, koska sen myötä suuret kollektiiviset teot ovat jälleen tulleet mahdollisiksi. Mutta optimistiksi hän ei ilmoittaudu, koska kollektiivisista teoista pankkien tukeminen on yhä ollut suosituempaa kuin esimerkiksi Kreikan suuret mielenosoitukset. Varsin sympaattisella tavalla Žižek tuntuu aivan uteliaisuuttaan kääntävän asetelman hetkeksi ja kyselevän Suomen historiasta ja hyvinvointivaltiomallista haastatteloiltaan.

Viite

- 1 Slavoj Žižek & Glyn Daly, *Conversations with Žižek*. Polity Press, Cambridge 2004, 44.